

да се говори само по победата на Народната револуција (1941—1945).*)

И на крајот да заклучиме дека искривувањето на историските факти и националистичките истапи осетно ја намалуваат научно-документарната вредност на една

публикација. А особено во конкретниов случај кога се работи за фото-документи кои, покрај другото, имаат големо агитационо-пропагандно значење, па не треба да се дозволи тие да служат за потхранување на национализмот.

Д. П.

A. BAKALOPULOS, HISTORY OF MACEDONIA 1354—1833 THESSALONIKI 1973

Во 1973 година излезе од печат на грчки и англиски јазик обемната „Историја на Македонија од 1354 до 1833 година“ што ја напиша познатиот грчки историчар Апостол Вакалопулос. Книгата е мошне обимна, бидејќи содржи 758 страни и 238 илустрации. Печатењето на оваа книга било финансирано од „Друштвото за македонски студии“. За разликата од нашата тритомна „Историја на македонскиот народ“, проф. Вакалопулос пишува „Историја на Македонија“ што на еден начин сака да каже дека пишува историја на една географска територија што тој ја смета за грчка и во која немало македонски народ ни други народности, туку се било грчко. Впрочем, тој тоа и не го крие, туку на првата непaginирана страна ставил и мо-

то кое недвосмислено го изразува неговото разбирање на Македонија како грчка територија. Мотото е „Македонија, тој благороден дел од Грција“.

Ова воопшто не може да зачудува, бидејќи како што многу српски буржоаски историчари верувале дека Македонија е „Јужна Србија“, а бугарските буржоаски и дел од марксистичките историчари пак Македонија ја сметаат за бугарска територија, така и Вакалопулос си зел за право да ја смета за грчка територија, но дали е така научно, тоа е друга работа.

Во предговорот професорот Вакалопулос дава објаснување што подразбира под изразот „Македонија“ и вели дека тоа не е ни „Северна Грција“, ни „Јужна Југославија“ туку поголема тери-

*) Слични националистички истапи се среќаваат и во разни енциклопедии. На пример: најновата бугарска општа енциклопедија во издание на Бугарската академија на науките во која се прифатени големобугарските становишта по однос на Македонија. Уште повеќе зачудува описот на некои илустрации од Збирката на фото-негативи на Ристо Марјановиќ во Енциклопедија Југославије, во издание на Лексикографскиот завод на ФНРЈ, Белград 1955 на стр. 305 стои „... После победа над Турцима, као меѓусебни обрачун савезника око поделе ослобојене територије...“, а на стр. 309 легендата под една фотографија гласи: „група верских претставника Скопља поздравља ослобојење“ (1912). Исто така и во Мала енциклопедија ПРОСВЕТА во издание на Издавачкото претпријатие „Просвета“, Белград 1959 на стр. 104 легендата под фотографијата гласи: „Ослобојење Скопља 1912“.

торија која повеќе или помалку одговара на оваа Македонија од последните години на турското владеење. Понатака ги дава границите на Македонија опишувајќи ја како територија меѓу Егејско Море и Олимп на југ, реката Места на Исток, планинските огранци на Пинд на Запад со градовите Солун, Охрид, Крушево, Прилеп, Велес, Струмица, Мелник и др. Со досега кажаното може да се согласиме. Но понатака тој вели дека „областа околу Скопје и Тетово не се делови на Македонија туку ѝ припаѓаат на Стара Србија кој факт го утврдил уште во 1907 година прочуениот српски етнолог Ј. Цвијић“ (стр. 3 и 4). Со ова тој се согласува со познатите стари претензии на Грција спрема Македонија, великодушно жртвувајќи ги Тетово и Скопје на „Стара Србија“. Потоа се повикува на античкиот грчки историчар Полибиј (201—120 п. н. е.) и на други слични заборавајќи дека стварноста од XX век не може да се брани или напаѓа со факти и мисли од античко време. Понатака тој ги истакнува бугарските национални аспирации врз Македонија уште од времето на цар Симеон (893—927) и српските од времето на цар Душан (1331—1355) без да ги спомене и грчките аспирации. Сепак му се провлече еден факт кој не ѝ служи на грчката теза која тој недвосмислено ја застапува. На стр. 6 тој дословно вели: „Грчкиот амбасадор во Константинопол Марк Рениерис и српскиот прв министер Илија Гарашанин во летото 1861 година кога се договарале за борба против османската империја се согласиле Грција да не ѝ пречи на Србија ако ја анектира Босна, Херцеговина и дел на северна Албанија

со Драч, а како противуслуга Србија нема да ѝ пречи на Грција ако го анектира Епир, Македонија и Егејските острови. Меѓутоа, во 1867 година Србија почна да бара поголем дел од Северна Македонија“. Зар од овој негов цитат, кој е точен, секој објективен историчар не може да процени какви биле калкулациите и пазарувањата меѓу Србија и Грција околу Македонија и Албанија, на кои подоцна ќе се приклучи и Бугарија. Сосем точно, — три соседни тукушто ослободени од Турција балкански држави Србија, Грција и Бугарија како млади буржоаски држави со големи национални апетити се договарале како да ја зграбат и поделат меѓу себе Македонија која уште била под власта на Турција. Зар тоа договарање не доведе до Првата балканска војна, кога Македонија била раздробена од нив, па и до Втората балканска војна кога секој од ограбувачите бил незадоволен со грабнатиот дел и љубоморен на другите сметајќи дека тие зеле повеќе? Зар Втората балканска војна не го покажа јасно империјалистичкиот карактер на Србија, Бугарија и Грција спрема Македонија? Ми се чини дека секој објективен историчар тоа треба да го признае. Македонија која до 1912 година претставувала географска, стопанска, културна, политичка и национална целина, по оваа војна стана три периферни области од Србија, Бугарија и Грција. Значи по Балканските војни Македонија не била „ослободена“ (термин кој авторот го употребува насекаде во неговата книга), туку едно поробување било заменето со три.

Понатака во својот предговор пишува како од поодамна доби-вал писма од научници од Грција или од странство во кои го моле-де да ја напише историјата на Македонија во турскиот период, но тој не можел тоа да го стори бидејќи бил зафатен со други на-учни проблеми и бидејќи тогаш не располагал со историски изво-ри за историјата на крупните градски центри, како што се Скоп-је и Битола, кои сега ја сочину-ваат „Југословенска Македонија“, а во кои „од секогаш живеело грч-ко население“. Дури „откако Ин-ститутот за национална историја во Скопје со голема грижливост ги собрал и ги публикувал тур-ските документи од нивните и од архивите во Константинопол“ тој можел да се зафати со оваа ра-бота.

Со одењето на Турците наста-нале важни етнички промени во Македонија и за ова проф. Вака-лопулос дава повеќе примери во што и ние наполно се согласува-ме. На стр. 9, 10 и 11 дава објасну-вања, па дури и карта, за размена на населението. Според Нејскиот (1919) и Лозанскиот договор (1923) голем број Македонци од Егејска Македонија принудно беа раселе-ни во Бугарија, а на нивно место беа колонизирани Грци кои дото-гаш живееле во Бугарија и Тур-ција. Оваа принудна размена на Македонците со Грци од Бугарија и од Мала Азија меѓу 1919 и 1923 година е многу убаво и точно прикажана од проф. Вакалопулос како текстуално така и графички во картата бр. 2. Овде треба да се забележи дека проф. Вакалопулос се ограничува само на излагањето на фактите и правите на раселу-вањата, без да ги каже причини-те и мотивите со кои се раково-

деле државите потписнички. Се разбира, тој не кажува дека на таа земја живееле Македонци (кои тој ги нарекува де „Бугари“, де „словенски елементи“) од кра-јот на VI век, т.е. цели тринаесет века и дека Македонците не биле прашани дали сакаат да ги напу-штат своите огништа и да одат да живеат во емиграција. Исто така проф. Вакалопулос не споме-нува дека тоа било политика на грчката буржоазија да ја очисти Егејска Македонија од „словен-скиот елемент“ и да ја грцизира со донесените Грци од Бугарија и од Мала Азија. Значи, историја не е само истакнување на фак-тите, туку и нивно објаснување.

Мој општ впечаток е дека оваа историја треба да одигра улога на спротивставување на тритомна-та Историја на македонскиот на-род која излезе од печат порано од неговата историја што ја рецензи-раме. На историјата на проф. Ва-калопулос ѝ падна улога да го не-утрализира донекаде влијанието на тритомната македонска исто-рија како во Грција така и во странство. Содржината и многу-бројните илустрации треба да го „докажат“ грчкиот карактер на Македонија. Под терминот „Маке-донци“ авторот влијае на читате-лот овој израз да се сфати како „Грци“, а Македонија како „Се-верна Грција“, т.е. исто онака ка-ко што и буржоаските српски ис-торичари ја наречуваа Македони-ја „Јужна Србија“, а бугарските „Западна Бугарија“. Меѓутоа, овие стари фрази одамна не се во упо-треба кај сериозните научници. Од историјата на Апостол Вака-лопулос не може да се види исто-риската улога на огромната сло-венска маса Македонци која за

цело време на турското владеење беше ја преплавила Македонија, а грчкото малцинство беше го притиснала само кон егејското крајбрежје што јасно се гледа од секој пописен дефтер на турската администрација од тоа време. Заради ова, на оваа Историја повеќе би ѝ одговорил насловот „Историја на грчкото малцинство во Македонија“.

Во неа сосем се игнорира историската улога на Словените — Македонците. Во оваа историја Маричката битка само еднаш се споменува и тоа случајно, нема опис на Маричката битка толку значајна за Македонија, нема ни помен за отпорот на македонскиот народ против турското владеење во вид на разни бунти кои исто така се објавени, се игнорира таков голем настан како што е Карпошовото востание, а од друга страна, се вметнати безначајни настани само ако имаат грчки карактер или ако авторот можел да им даде таква боја.

Не е игнориран само македонскиот народ, туку така националистички се однесува авторот и кон Власите. Тој Власите ги нарекува „влашкофони Грци“, т.е. Грци кои зборуваат влашки, што значи дека за него тие не се „Власи кои зборуваат влашки“. По овој модел и Македонците за него се Грци кои зборуваат словенски, т.е. „славенофонски Грци“, СРМ за него е „Скопска Македонија“, а македонскиот јазик „скопски дијалект“.

Не му замеруваме на авторот што не пишува на современ начин, да не речам материјалистички. Причина за ова е што има други погледи на свет, но сепак не е вообичаено дури и во буржоаската литература да не се спо-

мене државното, военото и административното уредување на турската држава и во Македонија. Во неговата историја нема ни збор за сплахиско-тимарскиот систем, а зборот „феудализам“ ниту еднаш не е употребен. Се стекнува впечаток дека во Македонија немало тимари, зеамети и хасови. Нигде не е истакната разликата меѓу византискиот и османскиот феудализам, нема ниту еден збор за врзаноста на рајата за земјата и за феудалецот, ниту за отпорот на селаните во вид на бегства од феудалните посејди. Исто така е зачудувачко што не е обработен даночниот систем во турската империја и во Македонија. На овој начин се стекнува впечаток дека селаните не плаќале никакви даноци и живееле блажено во турската држава. Нема ни помен за словенската културна историја во Македонија. Така, сè што е турско, влашко и македонско е игнорирано од авторот, а внесено е само она што има грчки карактер. Тој започнува со 1354 година кога Турците ја зазедоа тврдината Цимле на полуостровот Галиполе и со тоа зачекорија на Балканскиот Полуостров. Оваа година би била пресвртница ако би се пишувала историјата на Балканскиот Полуостров во време на Османлиите, но не и за историјата на Македонија. За историјата на Македонија преломна е 1371 година, т.е. Маричката битка која проф. Вакалопулос ја споменува само во една реченица на стр. 28 како не многу важен настан. Маричката битка е важна за историјата на Македонија од две причини: 1. затоа што во неа учествувале феудалците од Македонија — Волкашин и Углаеша со војската мобилизирана во нивните феу-

дални лена, т.е. со македонски луѓе; и 2. што тие доживеаја пораз и по Марицката битка Македонија постепено потпадна под турска власт. Значи не паѓањето на Цимпе, туку поразот кај Марица е преломна година и важна за хронологијата на историјата на Македонија. И втората 1833 година што тој ја зема како преломна не е толку значајна за да се земе во хронологијата на Македонија. Проф. Вакалопулос ја зема оваа година како крај на настаните по Негушкото востание „кога клефтите и мартолозите биле распуштени“. Меѓутоа, според мене, ни крајот на негошките настани, ни распуштањето на клефтите и мартолозите, па дури ни прогласувањето на грчката независност не се од пресвртно значење за историјата на Македонија. Преломна година која треба да се земе во хронологијата на историјата на Македонија е 1912 година, т.е. Првата балканска војна кога Турците ја напуштиле Македонија и кога таа била разграбена од соседните буржоаски држави Србија, Бугарија и Грција. Според мене, не е научно ако „важните“ настани од историјата на Византија и Грција се земат за хронологија на Македонија, туку обратно важните настани од историјата на Македонија да се земат за нејзин хронологија.

Во првата глава користи доста грчки извори и литература која за нас не е достапна, додека странската литература исцело им е позната и на нашите историчари. Обично ги користи делата на Цвијиќ, Острогорски („Српската држава во серската област“), Иречек („Историјата на Србите“), Соловјев и др. Иако во оваа глава изнесува некои податоци кои за

нас не се доволно познати, сепак со сигурност тврдам дека српските историчари многу подетално отколку грчките колеги го имаат изучено владеењето на Србите во Македонија во времето и веднаш по смртта на српскиот цар Душан. На стр. 15, повикувајќи се на Иречека, тврди дека племето Сагудати не било словенско и понатака го опишува грчкото влијание на српскиот двор и српското влијание врз Албанците и Албано-Власите кои преминуваат во Срби или Бугари. Тврди дека јужно од линијата Ениџе и Кукуч живеееле повеќе Грци, а северно имало повеќе „Бугари“. Потоа се впушта на широко да објаснува како во Мелник, Штип и други македонски градови имало многу Грци и како се зборувало главно грчки. Се повикува и на Цвијиќ кој тврди дека „византиско-влашката култура навлегла дури во селата и дека тогаш во нив имало многу повеќе Грци и Власи отколку што било случај подоцна“. Со тоа нас јасна цел се впушта во широко објаснување дека и во оние краишта каде немало многу Грци грчката култура доминирала. Од 32—38 страница го опишува опаѓањето на грчката уметност и книжевност, но не и на словенската која воопшто не ја споменува иако е познато дека била прилично развиена. Ја опишува „сликарската македонска школа“ од крајот на XIV век и почетокот на XV век и дава многу имиња на грчки сликари во Македонија кои за нас се верно малку познати. Се задржува многу на уметноста и книжевноста што се развивала и во Света Гора, но сè се воопштува како „грчка школа“ иако е познато дека таму имало српски, бугарски,

руски, ерменски, шпански и други манастири кои развивале своја црквена култура. Другите манастири низ деда Македонија како Осоровците, Св. Јован, Битоцки, во околината на Охрид, Прилеп, Кратово и др. не се споменати, па затоа може да претпоставиме дека на проф. Вакалопулоес илудине му е позната Садовенската книжевна и ликовна уметничка дејност во овие важни културни центри, или ако му била позната, тогаш мора да заблудуваме дека надморно ја изоставиле пајаките во испориски субјективизам.

Од стр. 40—52 дава мошне интересни податоци, за нас помалку познати, за заемането на поодавни македонски правови од Турците, самужејќи се со турските прчки извори. Такви додека Острогорски правото на право Серпостана кон крајот на 1382, Вакалопуло дава прецизен датум 19 септември 1383 година, Арма во 1384, Бермету 1385 и 1387, но не знае точно кога паднале под турска власт Нешо, Волан, Костур и Охрид. На стр. 56 дава карта со означени тодими кога поодавни македонски правови паднале под Турција и правецот на напредуваната Турците во Македонија. За Штирија дава 1386, до за Скопје 1385 година. Годината на заемането на Скопје е сигурно порешна, а за Штирија не е. Порешен е и правецот на движењето на турските војски кон Скопје. Одамна е познато и уште дену во југословенската историографија дека Скопје Турците го забелега од Вук Бранковиќ во Кововската битка на 19. јуни 1392 година. Историјата на турските војски во Скопје и Штирија додека дојдоа јуно тег од Аврел, Струмица, Штип и Велес до Скопје, тужу од исток

со походот на Тимурташа од Самоков преку Овче Поле заемајќи го Штип, Велес, Прилеп и Битоцка област. Во претата твај опишува некакви бунта во Западна Македонија. Ако се гледа христијанствоено нечован бунта се постврава во прашањето. Изворите документи на кои Вакалопуло е спомнувајќи не оборуваат за бунта тужу за жабда на неколку граѓани пред кадејата на Бер, а такви жабди во турските документи има многу. Покрај тоа документи ешто многу објави Вазарвели се од 1599 година и не можат да опшиуваат настан од 1444 или 1449 година тег за настан од преа 150 години. Чудно е ден сериозен начуник како што е проф. Вакалопуло да вклучи во својата книга настан кој не е докажан, а кој не се знае ни местото, ни годината, ни водачите, ни го било какви други детали кои имаат карактер на бунт, особено кога и садиот вели дека кон сето ова се однесува со опромна резерва. Покрај тоа, овој бунт тој го поврзува со настаните на Косово во 1448 година кога Јанко Хуѓави бил поразен од Турците. Овие два настана тој ги поврзува не базирајќи се на никакви извори, тужу како ентузијанска неова претпоставка. Ако се служиме со претпоставки, зар не е пологично да се претпостави дека годината 852 го хитра во документот што го објави Вазарвели е порешно прочитана или напишана? Исто така, зар не е пологично оваа бунта да се поврзе со востанието на Александарбет кое ги временски се поклопува и територијално е поблиско? Но, и за научни претпоставки треба да се има тогаш турни извори. Затоа сметам дека

оваа „буна“ во науката не може да биде прифатена, па дури ни тврдењето дека Бер два или три пати паѓал под Турците, прв пат 1385/6 (стр. 56), втор пат 1430 (стр. 117) и трет пат 1448/49 година (стр. 117). Не би требало да се оперира со несигурни податоци во една книга која претендира на научниот, па дури да се пишува и статија за една буна која не постои. На стр. 115 интересна е една карта на Македонија, за нас непозната, од XIII век која се чува во Институтот за црковни студии во Солун. Интересни се и за нас новите податоци што ги дава за турското освојување на островот Тасос. Следното подзаглавие е посветено на црковниот живот во Македонија, погрешно и тенденциозно сметајќи ги за Грци сите припадници на Цариградската патријаршија. И Охридската архиепископија ја смета за грчка установа. Последните две подзаглавија се посветени на доаѓањето на Евреите од Шпанија и Португалија во Македонија, а специјално во Солун и нивната улога во стопанско-финансискиот живот на Македонија давајќи и цифри колку Евреи имало во разни градови на Македонија во различно време.

Кога се однесува за ајдутството или за отпорот воопшто, користена е исклучиво литература објавена на македонски јазик или како тој понекаде го наречува „in Macedoniam Slavonic“. Тука во прв ред спаѓаат двата тома турски документи за ајдутството в Македонија од А. Матковски, како и сите статии објавени од Матковски било во Гласникот на Институтот за национална историја било во странство. Користени се и трите тома на турски докумен-

ти, објавени од Архивот на Македонија, од Д. Шопова; „Македонија во XVI и XVII век“ и од Антољак статијата „Султан Јахја“. Може слободно да се заклучи дека за ајдутството главно се служел со извори и литература објавена кај нас и од наши автори, со исклучок на турските документи што ги објави Ваздравели. Должност ми е да напоменам дека кон нашите изданија се однесува конкретно, нема критики и забелешки, а обратно признава дека Институтот за национална историја од своето постоење досега дал видлив придонес во расветлувањето на македонската историја. Во последните четири подзаглавија ги опишува градовите во Македонија Солун, Струмица, Мелник, Скопје, Штип, Охрид, Струга, Прилеп, Кавала, Драма, Серез, Кратово и скоро сите други помали места служејќи се главно со за нас позната литература како што се патописните белешки на Евлија Челебија, Хаџи Калфа и од разни други европски патописци кои во последно време и кај нас се објавуваат.

На крајот заради вистината морам да потврдам дека има и податоци кои на македонските историчари не им беа познати поради фактот што нам ни се недостапни грчките архиви. Од исти причини и нему не му се познати полно историски факти и настани кои се кај нас општопознати. Ова укажува на потребата за заемни контакти меѓу грчките и македонските историчари независно од различниот пристап кон македонската историја. Кога од историјата на проф. Вакалопулос би се отфрлиле националистичките тең-

денции и пропустите кои ги спомнав, фактичкиот материјал не е за потценување и би можел да се ползува. Тоа е вредното што го внесол проф. Вакалопулос во ма-

кедонската историја макар и со прчка тенденција и со што верно ја обогатил македонската историја.

А. М.

К. Э. Кирова, ИТАЛЬЯНСКАЯ ЭКСПАНЗИЯ В ВОСТОЧНОМ СРЕДИЗЕМНОМОРЬЕ, „Наука“, Москва 1973, стр. 301.

До нас допре една мошне интересна книга која третира една проблематика кај нас не многу разработувана. Тоа е монографијата на К. Э. Кирова, Итальянская экспанзия в Восточном Средиземноморье (в начале XX в.), во издание на „Наука“ од Москва — Главната редакција за источна литература.

Очигледно е настојувањето на марксистички начин да се даде објаснување за италијанската експанзија во Источното Средоземноморие во почетокот на XX век.

Монографијата е поделена на уводен дел, десет поглавја, заклучок и забелешки.

Во почетокот, т.е. во уводниот дел се вели дека одделни обиди за проникнување на балканското крајбрежје на Јадранот се правеле уште во времето на Кавур и зачестиле по обединувањето на Италија.

Од 1896 година по разгромот на италијанската армија кај Адуа почнало т.н. мирно проникнување — идеолошко и економско во земјите на Источното Средоземноморие: Либија, Албанија, Црна Гора и земјите на Блискиот Исток. Ова дошло поради тоа што Италија немала сили за вооружено настапување. Во 1901 година италијанскиот министер за надворешни работи уверувал дека Италија не-

мала никакви настапувачки замисли. Ниту еден благоразумен Италијанец никогаш не ќе се согласи на какви и да било завојувања на Балканскиот Полуостров. Италијанската влада сакала само зачувување на статусквото. Но странските набљудувачи не верувале на таквите изјави. Авторот го цитира пишувањето од 1902 година на еден од соработниците на руското пратеништво во Рим „дека верувал во искреноста само условно. Во дадениот момент и во отсуство на подобро, достаточ-но било статус квото, такашто нејзините дипломати работаат на неговото зачувување... но кога гројето ќе узрело, тие ќе го изменат тонот“.

„Мирното проникнување“ готвело терен за идните завојувања. Тоа се покажало во 1911—1912 година кога Италија пристапила кон вооружено освојување на Либија, потоа во 1919—1920 година на Париската мировна конференција кога Италија барала да ѝ се предадат во својство на „воен трофеј“ оние реони на Јужна Анадолија во кои таа мирно проникнувала во приквечерината на Првата светска војна, или покасно, во годините на фашистичката диктатура кога е извршено анектирањето на Албанија.